

2. Програма шостого всеукраїнського науково-методичного семінару «Актуальні проблеми викладання курсів «Історія України» та «Історія української культури» у вищій школі». – К. : Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти, 2013. – 8 с.
3. Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Інститут_інноваційних_технологій_і_змісту_освіти.
4. Майборода Олександр Микитович. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ipiend.gov.ua/?mid=74>.
5. Українська політична нація: проблеми становлення: збірник наукових статей / за заг. ред. М.М. Розумний; М.Т. Степико, В.М. Яблонський, М.А. Ожеван, О.М. Майборода та ін. – К. : Вид-во Нац. ін-ту стратегічних досліджень, 2012. – 380 с.
6. Українська історіографія: концептуальна історія / за ред. В. Смолія ; НАН України. Інститут історії України. – К. : Фенікс, 2013. – 566 с.

В статтє раскрыто основное содержание докладов, выступлений и атмосферы, которой отличался шестой всеукраинский научно-методический семинар по актуальным проблемам преподавания учебных курсов по истории Украины и истории украинской культуры в высших учебных заведениях, проведенный Институтом инновационных технологий и содержания образования МОН Украины, и размышления, вытекающие на основании участия в его работе.

Ключевые слова: *научно-методический семинар, учебные курсы, история Украины, украинская культура, проблемы, биографистика, персоналистика.*

Отримано: 14.10.2013

УДК 321.01(043.3)

Алла Повар

ДИДАКТИКА НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВІЗУАЛІЗАЦІЇ У ВИВЧЕННІ СУСПІЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

Акцентуючи увагу на необхідності вивчення суспільних дисциплін та їх ролі і значенні для формування свідомості, є абсолютно доцільним максимально розширити діапазон використання різноманітних методик, їх пізнання і засвоєння. А тому проблеми більш поширеного, глибокого та змістовного застосування візуальних засобів навчання у цій галузі наразі є актуальними.

Ключові слова: *дидактика, навчальний процес, навчальний матеріал, наочні, аудіальні, аудіовізуальні засоби, комплексна інформація, структурно-логічні схеми, малюнки, презентація, методика, прогресивні освітні технології.*

Істинно розумне навчання
мінєє і наш розум, і нашу вдачу.

М. Монтель

Освіта ХХІ-століття – це освіта для людини. Її основа – розвивальна, культуротворча домінанта. Вперше в документах про реформу («Концепція розвитку вищої освіти») зро-

блений наголос не на предметному компоненті, а на розвитку особистості. Вперше з'являється історичний шанс системної трансформації освіти, яку належить будувати на рівні Європейського простору. Необхідність створення такого простору записана у Болонській декларації. Однак зміни мають відбутися насамперед у свідомості особистості з усвідомленням того, що без творчого підходу до викладання не може бути ні студента нової генерації, ні нового навчального закладу, ні нового демократичного українського суспільства.

У великому колі дидактичних проблем – від мети до оцінювання результатів – виокремлюються сучасні навчальні технології. Особливе місце слід приділити формуванню кваліфікованих спеціалістів, яке починається із перспективної підготовки навчального процесу. Таку підготовку може забезпечити лише комплексний неординарний підхід до викладацької майстерності. Творчість, дослідництво, експеримент, впровадження нових прогресивних технологій та власні дидактичні й виховні розробки – це той основний інструментарій, який викладач має намагатися використовувати у своїй педагогічній практиці.

Відомий український педагог Г. Ващенко писав: «Педагог майбутнього – це педагог-психолог. Навчальний заклад майбутнього – це, в першу чергу, творчий навчальний заклад. Завдання його полягає в тому, щоб розвивати творчі сили молоді, виховувати з неї носіїв культурних цінностей, людей, котрі в творчій роботі для суспільства будуть знаходити і своє особисте життя.» Чудовим взірцем цієї роботи слугує невмирущий педагогічний досвід В.О. Сухомлинського, який, будучи прекрасним ученим-дослідником, експериментатором, був твердо переконаний у тому, що педагогом-дослідником має бути, насамперед, викладач-практик. Слід також врахувати й той факт, що сьогодні викладач не є єдиним носієм інформації для студента. В контексті застосування нових інформаційних технологій він сам стає центром тяжіння і шукає відповідь на поставлені проблемні запитання. При такій розстановці сил викладацька ситуаційна функція дещо інша – скоріше координаційна, порадиницька, консультативна. Але, як свідчать дослідження вчених-психологів, особливості роботи мозку не припускають зміни об'єкта безпосередньо психологічного впливу викладача – будь-якими апріоріями для нагородження вражень та інформації. Емоційна реакція студента максимально гостра у роботі з викладачем, значно сильніша, ніж у використанні інших інформаційних засобів, що опрацьовуються самостійно. Розвиток особистості відбувається ефективно саме в процесі психологічних контактів, що не можуть здійснювати найсучасніші інформаційні технології.

Процес викладання – це діяльність викладача, який здійснює:

- передачу інформації;
- організацію навчально-пізнавальної діяльності студентів;

- надання допомоги при певних ускладненнях в процесі навчання;
- стимулювання інтересу, самостійності й творчості студента;
- оцінка навчальних досягнень.

Метою викладання є організація ефективного навчання кожного студента в процесі передачі інформації, контролю й оцінки її засвоювання.

Ефективність навчання передбачає також, як було зазначено, взаємодію із студентами і організацію як спільної так і самостійної діяльності.

Навчальний процес – це діяльність студента, яка передбачає:

- засвоєння, закріплення і застосування знань, умінь і навичок;
- самостимулювання до пошуку й вирішення навчальних завдань, самооцінки навчальних досягнень;
- усвідомлення особистісної суті і соціальної значимості культурних цінностей і людського досвіду, процесів і явищ об'єктивної дійсності.

Оскільки однією з найважливіших загально-філософських проблем є гносеологічна – тобто структурно-логічне, сутнісно-методологічне пізнання, то акцентуючи увагу на перспективній підготовці такого процесу слід виділити основні його рівні – емпіричний та теоретичний.

Основними ознаками як емпіричного так і теоретичного рівнів є інтелектуальне вміння виробити системно узагальнюючу, аналітично-опорну, структурно-логічну схему навчального матеріалу. Тут педагогічною спрямованістю є розумовий синтезуючий елемент.

Для аналізу навчального процесу слід виділити групи однорідних причин, а для цього треба мати критерії класифікації факторів навчання. Якщо диференціювати ці фактори за їхньою природою й генезисом, то можна виділити такі чотири основні:

- навчальний матеріал (НМ)
- організаційно-педагогічний вплив (ОПВ)
- здатність студентів до навчання (ЗН)
- час (Ч)

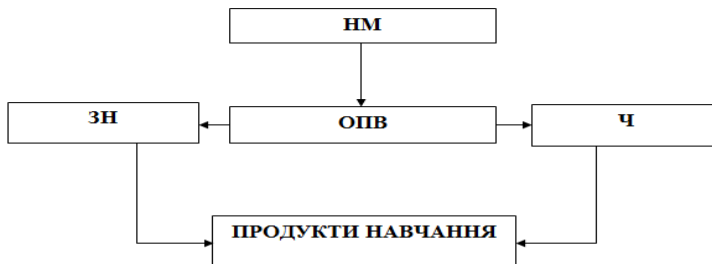

Рис. 1. Формування продуктів навчання

Характеризуючи навчальний матеріал, слід сказати, що він включає в себе загальні принципи інформаційного походження, тобто весь зміст навчальної інформації що попри все носить елементи дидактичної обробки (наочні елементи засвоєння когнітивної інформації, тобто зміст, кількість матеріалу, його якість і форма викладу)

Щоб структурувати навчальний матеріал слід відрізнити базову інформацію від другорядної. Її можна класифікувати за таким принципом:

- базова інформація (тема);
- комплексна інформація (складові теми);
- загальна інформація (компоненти складових теми);
- характеристика понять (сукупність загальних компонентів складових теми).

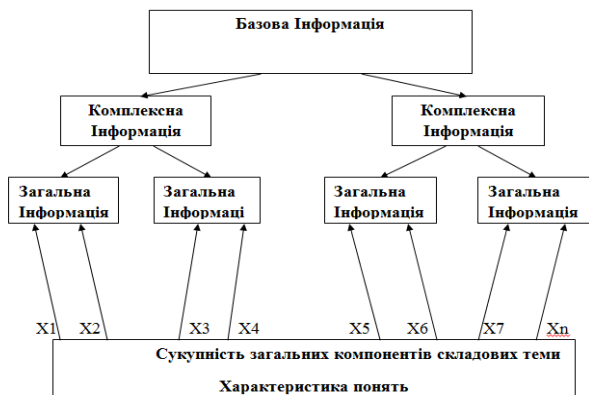

Рис. 2. Логіка утворення основних понять

Загальною дидактичною інформацією буде та, що утворюється із сукупності загальних компонентів складових теми. Із загальної інформації утворюється комплексна, яка об'єднує в собі однорідні змінні. І, нарешті, інформація вбирає в себе всі без винятку елементи і змінні певної тематики.

За такою системою можна будувати будь-який навчальний та інформаційний матеріал, (виводити на дисплей комп'ютера) у вигляді схем, малюнків, таблиць, графіків та ін., що сприяє його образній подачі і значно підвищує ефективність сприйняття й засвоєння.

Сьогодні існує досить великий діапазон форм, методів і засобів освітньої діяльності, які застосовуються в навчальному процесі і дозволяють задовольнити найрізноманітніші потреби молодих людей у навчанні.

Із досвіду роботи навчальних закладів та інших освітніх систем і організацій, використовуються різноманітні види освітніх

технологій тобто, моделей оптимальної спільної діяльності викладача і студента, що спрямовані на реалізацію навчального процесу із забезпеченням комфортних умов викладання і навчання та обов'язковою орієнтацією на особистість студента. Це такі:

- структурно-логічні або задані технології навчання – являють собою поетапну організацію постановки дидактичних завдань, вибору способів їх вирішення, діагностики й оцінки отриманих результатів. Логіка структурування таких завдань може бути різною: від простого до складного, від теоретичного до практичного і навпаки;
- ігрові технології – це ігрова форма взаємодії педагога й учня через реалізацію певного сюжету (гри, ділового спілкування та ін.);
- комп'ютерні технології – реалізуються в рамках системи «викладач – комп'ютер – студент» при допомозі навчальних програм різноманітного виду (інформаційні, контролюючі, розвиваючі і т. ін.);
- діалогові технології – пов'язані із створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва на рівні «викладач – студент», «студент – студент», «викладач – автор», «студент – автор» в ході постановки і вирішення навчально-пізнавальних завдань;
- тренінгові технології – це система діяльності по обробці певних алгоритмів навчально-пізнавальних дій і способів вирішення типових завдань в процесі навчання (тести і практичні вправи).

Таким чином, підводячи підсумок, можна відмітити, що навчальний матеріал, поданий.

Безсумнівним є той факт, що суспільні дисципліни, як ніякі інші, потребують якомога більшого їх використання, оскільки формування абстрактно-узагальнюючого і аналітичного мислення дається студентам не просто. І завдання, яке стоїть перед вищою школою – готувати висококваліфікованих, ерудованих, інтелектуальних, культурних спеціалістів різних галузей знань, здатних до ефективно й відповідальної діяльності на рівні світових стандартів – є першочерговим.

Методологія освітнього процесу вищої школи будується на ряді дидактичних принципів, найважливішим із яких, крім науковості, доступності, системності та ін. є принцип наочності [7]. В обґрунтуванні такої позиції слід виходити із наступного трактування цього принципу: «Вчити людей пізнавати самі речі, а не тільки чужі свідчення про них» [10] Великий російський педагог К.Д. Ушинський вказував на той факт, що наочності відповідають психологічні особливості особистості, яка мислить «формами, звуками, фарбами, відчуттями». Наочне навчання «будується на конкретних образах, безпосередньо сприйнятих людиною». Воно збагачує коло уявлень, робить навчання більш доступним, конкретним і цікавішим, розвиває спостережливість і мислення.

Науково доведено, що 87% інформації людина отримує за допомогою зорових відчуттів, а 9% – за допомогою слуху. З побаченого запам'ятовується 40%, з почутого – 20%, а з одночасно побаченого й почутого – 80% інформації. З прочитаної інформації запам'ятовується 10%, з почутої – також 10%, а коли ці процеси відбуваються одночасно – 30%. Якщо застосовуються аудіовізуальні засоби, то в пам'яті залишається 50% інформації, а час навчання скорочується на 20-40%. Цих прикладів достатньо, щоб у дидактичному процесі одночасно зі словесними методами використовувати й наочні, які спираються на різноманітні способи спостереження. Адже наочне пізнання генетично випереджає словесне [6].

Поєднання абстрактного і конкретного у навчальному процесі вищої школи використовувався ще з давніх часів. Так, у Стародавній Греції під час навчання геометрії використовувались моделі геометричних тіл і фігур. Глибоке наукове узагальнення проблема наочності знайшла в роботах Я.А. Каменського, який говорив: «Що різноманітніші чуттєві сприйняття навчального матеріалу, то міцніше він засвоюється».

Сучасна дидактика трактує наочність як принцип навчання, який ґрунтується на демонстрації конкретних предметів, явищ, процесів, моделей або їх образних відтворень. Ідея наочності навчання у сучасному вищому навчальному закладі реалізується засобами використання наочних посібників, комп'ютерної підтримки навчального процесу, широкого впровадження INTERNET, залучення студентів до діяльності, пов'язаної з моделюванням, експериментуванням та демонструванням.

Що до останнього, то сьогодні, одним з новітніх засобів мультимедійних технологій є комплекс SMART Board. Його власне програмне забезпечення та інтеграція з найбільш поширеними програмами дозволяють використовувати таку інтерактивну дошку для розробки нових наочних матеріалів – статичних та динамічних – зокрема текстові та графічні повідомлення, слайди, відеосюжети, діючі вікна будь-яких програм, комп'ютерні моделі об'єктів реального світу чи технічних систем.

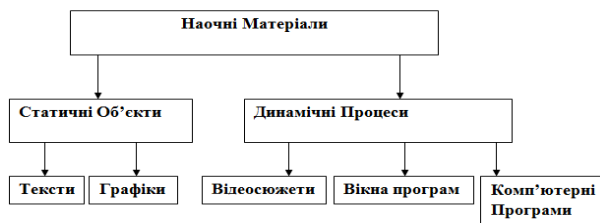

Рис. 3. Логіка відтворення наочних матеріалів

Залежно від змісту навчального матеріалу програмно-технологічний комплекс SMART Board можна використовувати

ти для відтворення як статичних об'єктів, так і динамічних процесів. При цьому слід дотримуватись таких способів відтворення статичних об'єктів:

- від частини до цілого – демонструвати будову цілого, починаючи із його окремих частин, завершуючи цілісним образом;
- від загального до часткового – демонструвати загальну будову об'єкта і його характерних рис, поступово переходячи до його окремих частин, відзначаючи характерні та відмінні риси;
- від часткового до загального – одночасно демонструвати й порівнювати декілька об'єктів з їх окремими властивостями, формуючи певні загальні поняття про них;
- від простого до складного – подавати спрощену схему об'єктів і їх частин, а потім комбінувати у певні загальні комплексні висновки.

Відтворення динамічних об'єктів може здійснюватись наступними способами:

- поодинокі слайди;
- комп'ютерні навчальні моделі [12].

Однак, при цьому слід дотримуватись і певних вимог:

- визначення місця кожного наочного зображення у структурі навчального заняття (схеми, таблиці, позначки в лекції і т.д.);
- обов'язкове коментування наочного зображення;
- дотримання логічної послідовності у коментуванні зображення;
- неприпустимість переходу до подальшого викладу матеріалу, якщо студенти ще продовжують переписувати наочність (з екрану, з роздаткового матеріалу) по розглядуваному питанню;
- зображення не повинно бути доступними для сприйняття студентами, якщо лектор переходить до викладення наступного матеріалу;
- дотримання міри при використанні наочного зображення (оптимальний варіант – 4-6 зображень протягом лекції).

Залежно від характеру відображення дійсності, засоби наочності класифікуються за такими ознаками:

- за характером матеріалу, який надається:
 - а) натуральні – природні або виробничі об'єкти,
 - б) зображувані – завдяки засобам техніки (зображення);
- за способом зображення:
 - а) образні – предмет або явище в реальному вигляді;
 - б) умовно-схематичні – передають тільки головне, опрацьоване шляхом використання умовних зображень (географічні карти, схеми, таблиці та ін.), схематично, але чітко показують кількість та просторові відношення між окремими елементами відображуваних явищ, зв'язки й залежність між різними сторонами об'єкта;

- за змістом:
 - а) понятійні – дають уявлення про поняття у вигляді схеми;
 - б) ілюстративні – ілюструють положення об'єкта;
- за часом використання:
 - а) традиційні – використовуються тривалий час (дошка, крейда і т. ін.);
 - б) сучасні – технічні – комп'ютер, навчальне вікно, діaproекція і т. ін.;
- за характером звернення:
 - а) до зору;
 - б) до пам'яті.

У процесі викладання суспільних дисциплін, як засоби наочності, слід використовувати структурно-логічні схеми, таблиці, малюнки, як опорний конспект і посібник, що відповідає меті навчання.

Викладачеві слід вмiло погоджувати слово і наочність, спираючись на наступні поради:

- наочність – сильнодіючий засіб навчання, який при невмілому використанні може відволікати увагу студентів від вирішення головного завдання;
- при надмірному використанні наочності вона може стати засобом гальмування розумового розвитку, відволікання від розуміння глибокої сутності наукових фактів і закономірностей;
- використовуючи наочні засоби, слід у повній мірі реалізувати можливості виховання уважності, спостережливості, культури мислення студентів, поглиблювати їх попередній досвід, залучати до обговорення та наукового аналізу побаченого.

Аналіз опрацьованої літератури по даній проблемі, вивчення досвіду роботи інших викладачів, а також навчально-методичної роботи у вузі загалом, та й і власний педагогічний та науково-практичний досвід, дозволяють зробити висновок про співвідношення наочності і моделювання, про значення принципу наочності в контексті нових освітніх систем і технологій навчання для оптимізації навчального процесу. Не зміщуючи акцентів на питання пріоритету використання наочності у вивченні суспільних дисциплін вважаю за необхідне загострити увагу на проблемах неповторності темпераменту, рис характеру, здібностей до вияву у суб'єкта пізнання істинного інтересу до інформації, особливостей індивідуальності викладача, який не тільки даватиме освіту, але і повинен сприяти становленню особистості майбутнього спеціаліста і громадянина. Бо ефективність реалізації принципу наочності буде визначатись лише при умовах «Хто наочно уявляє», «Кому наочно представляюся» і «Які взаємовідносини складаються в ході педагогічного спілкування».

Теми, подані візуально, наочно із назвами, короткими характеристиками основних понять, вибудовують послідовність етимології суспільної думки, а також доповнюють і збагачують знання студента щодо аналізу етапів розвитку суспільства та його аналізу. Як результат – суб'єкт пізнання отримує не лише певний інформаційно-ілюстративний синтез навчального матеріалу, але і чітко усвідомлює його міжпредметні зв'язки.

Подібна форма пояснення допомагає вже з першого заняття накопичити певну базу знань, сформувати інформативну філософську систему, так як вона практично відсутня. Загальноосвітні дисципліни, що вивчаються в школі, не формують понятійного апарату з філософії, соціології, етики, естетики, і в цьому одна із проблем вивчення цих дисциплін. Крім того, ускладнюється ситуація швидкоплинністю подачі матеріалу, який вивчається (одна тема – одне, два заняття) і великим розривом між заняттями (один раз на тиждень), тому головним є урізноманітнення методик та прийомів пояснення.

Отже, сучасний навчальний процес на заняттях суспільних дисциплін має, перш за все, особистісно-орієнтоване спрямування. Він покликаний забезпечити:

- розвиток інформаційної культури;
- розвиток змісту, методів і засобів навчання до рівня світових стандартів;
- скорочення терміну та підвищення якості вивчення суспільних дисциплін;
- необхідний рівень професійних компетенцій студентської молоді для життєвого самовизначення і життєтворчості.

Примітки:

1. Буйницька О.П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання : навч. пос. / О.П. Буйницька. – К. : Центр учбової літератури, 2012.
2. Зайченко І.В. Педагогіка : підручник / І.В. Зайченко. – К., 2008.
3. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://fmi.asf.ru/librari-/MPM3d.html>. (Версія от 10.03.2004) «Принцип наглядности».
4. Каменський Я.А. Велика дидактика : вибрані твори / Я.А. Каменський. – М., 1955.
5. Коробов Е.Т. Активные методы обучения / Е.Т. Коробов. – Днепропетровск : Днепропетр. гос. универ., 1993.
6. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М., 1981.
7. Лернер И.Я. Проблемное обучение / И.Я. Лернер. – М. : Знание, 1974.
8. Манулин Э.А. Развитие информационных технологий в образовании. Аналитический доклад / Э.А. Манулин. – М. : ИИТО, 1997.
9. Мандриков В.Б. Организационно-методическое обеспечение учебного процесса в специальном учебном отделении / В.Б. Мандриков, М.П. Мицулина, Л.В. Салазникова. – Волгоград, 2004.
10. Набока Б.С. Інформаційно-технічні нововведення і демократизація навчально-виховного процесу в школі / Б.С. Набока //

Наукові записки. – Кіровоград : РВПЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 1999. – Вип. XVII. – С. 129-135.

11. Научно-методические основы и практика организации учебного процесса в вузе / Н.А. Новаков, Ю.В. Попов, В.Н. Подлеснов и др. – Волгоград : РПК «Политехник», 2003.
12. Рогинский В.М. Азбука педагогического труда / В.М. Рогинский. – М. : Высшая школа, 1990.
13. Черкасов М.Н. Инновационные методы обучения студентов / М.Н. Черкасов // (XIV Международная зочная научно-практическая конференция «Инновации в науке»). – Новосибирск, 2012
14. Ягупов В.В. Педагогіка: наочні методи навчання: показ, ілюстрування, демонстрування : навч. посіб. / В.В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002.
15. Види наочності, які використовуються у навчальному процесі. Електронний ресурс. – Режим доступу: djerelo.com/.../4746-21vydy_naocnosti_yaki_V_, 2007

Акцентируя внимание на необходимости изучения общественных дисциплин и их роли и значения для формирования сознания, является совершенно целесообразным максимально расширить диапазон использования различных методик, их познания и усвоения. Поэтому проблемы более распространенного, глубокого и содержательного применения визуальных средств обучения в этой области на данный актуален.

Ключевые слова: *дидактика, учебный процесс, учебный материал, наглядные, аудиальные, аудиовизуальные средства, комплексная информация, структурно-логические схемы, рисунки, презентация, методика, прогрессивные образовательные технологии.*

Отримано: 26.11.2013